

PENGELØN OG REALLØN

Af SVEN DANØ

I. Indledning.

Det problem der skal undersøges er hvordan en autonom forhøjelse av pengelønnen (nominallønnen) i samtlige fag virker på prisniveauet og dermed på reallønnen. Virkningerne på beskæftigelsen vil tillige blive berørt.

Problemstillingen indebærer at man opererer med en (makro-) model hvor nominallønnen (w) betragtes som en fri variabel således at prisniveauet (p) efter elimination av de øvrige variable kan udtrykkes som en funktion av w . Systemet er da ikke determineret før der er pålagt det en betingelse om hvilken værdi w skal antage (evt. hvordan w skal variere i tiden). — Av pris-løn-funktionen kan man beregne prisniveauets — og dermed reallønnens — elasticitet med hensyn til nominallønnen¹), udtrykt ved systemets parametre.

II. Arbejdsmarkedet.

Klassikernes frikonkurrencearbejdsmarked er karakteriseret ved en arbejds efterspørgsels- og en arbejdsudbudsfunktion der tilsammen bestemmer beskæftigelsen (N) og reallønnen $\left(\frac{w}{p}\right)$. Prisniveauet er bestemt ved mone-
tære forhold, og hermed er også nominallønnen bestemt. Hvis nu arbejderne organiserer sig for at drive lønpolitik, og man vil undersøge hvad der sker hvis arbejderne driver en autonom forhøjelse av nominallønnen igennem, må arbejdsudbudsfunktionen udgå av modellen; herved fremkommer den frihedsgrad der tillader os at operere med w som en fri variabel²).

¹) Idet de to elasticiteter betegnes $e_{p,w}$ og $e_{(w/p),w}$ har man

$$e_{(w/p),w} = e_{w,w} - e_{p,w} = 1 - e_{p,w}.$$

²) Dette er blot et eksempel på det velkendte forhold at hvis man har en efterspørgsels- og en udbudsfunktion, dvs. 2 relationer i 2 variable: pris og mængde, så har det ingen mening indenfor dette system at indføre en tredje relation om prisens højde; gør man det (jfr. f. eks. maksimalpristilfældet), må man til gengæld opgi en av de oprindelige relationer for at undgå overbestemthed. Hvad arbejdsmarkedet angår, er forholdet blot lidt mere kompliceret derved at arbejds efterspørgselen er en funktion av reallønnen medens det er pengelønnen der i vor model fastsættes av fagfor-
eingerne (eller aftales ved overenskomstforhandlingerne mellem de modstående organisationer).

PENGELØN OG REALLØN

Af SVEN DANØ

I. Indledning.

Det problem der skal undersøges er hvordan en autonom forhøjelse av pengelønnen (nominallønnen) i samtlige fag virker på prisniveauet og dermed på reallønnen. Virkningerne på beskæftigelsen vil tillige blive berørt.

Problemstillingen indebærer at man opererer med en (makro-) model hvor nominallønnen (w) betragtes som en fri variabel således at prisniveauet (p) efter elimination av de øvrige variable kan udtrykkes som en funktion av w . Systemet er da ikke determineret før der er pålagt det en betingelse om hvilken værdi w skal antage (evt. hvordan w skal variere i tiden). — Av pris-løn-funktionen kan man beregne prisniveauets — og dermed reallønnens — elasticitet med hensyn til nominallønnen¹), udtrykt ved systemets parametre.

II. Arbejdsmarkedet.

Klassikernes frikonkurrencearbejdsmarked er karakteriseret ved en arbejds efterspørgsels- og en arbejdsudbudsfunktion der tilsammen bestemmer beskæftigelsen (N) og reallønnen $\left(\frac{w}{p}\right)$. Prisniveauet er bestemt ved monetære forhold, og hermed er også nominallønnen bestemt. Hvis nu arbejderne organiserer sig for at drive lønpolitik, og man vil undersøge hvad der sker hvis arbejderne driver en autonom forhøjelse av nominallønnen igennem, må arbejdsudbudsfunktionen udgå av modellen; herved fremkommer den frihedsgrad der tillader os at operere med w som en fri variabel²).

¹) Idet de to elasticiteter betegnes $e_{p,w}$ og $e_{(w/p),w}$ har man

$$e_{(w/p),w} = e_{w,w} - e_{p,w} = 1 - e_{p,w}.$$

²) Dette er blot et eksempel på det velkendte forhold at hvis man har en efterspørgsels- og en udbudsfunktion, dvs. 2 relationer i 2 variable: pris og mængde, så har det ingen mening indenfor dette system at indføre en tredje relation om prisens højde; gør man det (jfr. f. eks. maksimalpristilfældet), må man til gengæld opgi en av de oprindelige relationer for at undgå overbestemthed. Hvad arbejdsmarkedet angår, er forholdet blot lidt mere kompliceret derved at arbejds efterspørgselen er en funktion av reallønnen medens det er pengelønnen der i vor model fastsættes av fagforingerne (eller aftales ved overenskomstforhandlingerne mellem de modstående organisationer).

Når pengelønnens og prisniveauets højde er givet, vil arbejds efterspørgselsfunktionen under forudsætning af fuldkommen konkurrence på varemarkedet ha den velkendte form:

$$(1) \quad \frac{w}{p} = \frac{dX}{dN}$$

(hvor X = indeks for fysisk produktionsomfang), dvs. reallønnen er lig med arbejdets fysiske grænseproduktivitet (der er en avtagende funktion av beskæftigelsen); relationen fremkommer ved maksimering av den samlede profit ($pX - wN$ - faste omkostninger) for enhver given w og p og med produktionsfunktionen

$$(2) \quad X = \Phi(N)$$

som bibetingelse¹⁾.

På udbudssiden har vi nominallønnen som en fri parameter:

$$(3) \quad w = \text{autonom.}$$

Arbejdsudbudet — forstået som summen av de enkelte arbejders udbudte arbejdsmængde ved given realløn — tjener da kun til sammen med efterspørgselsfunktionen at angi arbejdsløshedens størrelse. (I situationer med overefterspørgsel efter arbejdskraft er det dog arbejdsudbudet der sætter grænsen for beskæftigelsen; efterspørgselskurven angår da, i forbindelse med udbudet, mangelen på arbejdskraft).

Gyldigheden av systemet (1)–(3) er *uafhængig av om arbejdsgiverne er organiserede eller ej*; hvad enten lønhøjden er dikteret ensidigt av fagforeningerne eller fastsat ved overenskomst mellem to modstående monopoler, vil arbejds efterspørgerne være mængdetilpassere ifølge forudsætningen (3), når w først er lagt fast.

Systemet (1)–(3) er, som man ser, i almindelighed ikke tilstrækkeligt til at bestemme p når w er givet. Priseniveauet fås som en funktion av nominalløn og beskæftigelse; hvis man kan forudsætte at N og X ikke påvirkes av en stigning i w , må hele udslaget komme i p , men spørgsmålet er jo netop om der ikke kommer indirekte virkninger på p (»reperkussioner«) via be-

¹⁾ Når man, som her, kun har een variabel produktionsfaktor, således at der er en entydig relation mellem faktorefterspørgsel og vareudbud, blir ligning (1) tillige en udbudsrelation for produktet; den kan omformes til

$$p = \frac{w}{dX/dN} = \frac{d(wN)}{dX},$$

dvs. pris = grænseomkostninger. Var der flere variable faktorer, ville (1) blive erstattet med en række ligninger av tilsvarende form — en for hver faktor — som hver for sig kunne omformes til en betingelse om at prisen er = de *partielle* grænseomkostninger m. h. t. den pågældende faktor.

skæftigelsen. Dette kan man kun undersøge ved at supplere systemet med en yderligere relation — evt. flere, hvorved der samtidig indføres yderligere variable. Av (1)—(3) alene kan man kun slutte at jo fladere dX/dN (arbejdsefterspørgselskurven) er, des mere nærmer pris-løn-elasticiteten sig til 1, eftersom mulighederne for ændringer i reallønnen da indsnævres (jfr. (1)). Det bliver derfor nødvendigt at operere med en makromodel der tar hensyn til de vigtigste av de reperkusjoner der kan blive tale om. — Vi holder os til det korte løb, jfr. produktionsfunktionen ovenfor hvor realkapitalen ikke indgår som variabel.

III. Simple teoretiske makromodeller.

A. Den klassiske makromodel i sin simpleste form består av følgende relationer¹⁾, når vi erstatter arbejdsudbudskurven med en betingelse om autonomt fastsat nominalløn:

- (1) $S(r) = I(r)$
- (2) $M = kY$
- (3) $M = \text{autonom (givet ved bankpolitikken)}$
- (4) $Y = pX$
- (5) $X = \Phi(N)$
- (6) $\frac{dX}{dN} = \frac{w}{p}$
- (7) $w = \text{autonom.}$

Ligning (1) — som for så vidt ikke har nogen forbindelse med de øvrige relationer, der jo ikke indeholder renten r — bestemmer rentefoden ved den betingelse at opsparing (S) og investering (I), der begge antages at være funktioner av rentens højde, skal være lige store. (2) er kvantitetsligningen; idet k (pengenes reciproke indkomsthastighed) antages konstant og pengemængden M er givet ved (3), er prisniveauet bestemt når produktionsomfanget er givet ved (5) som funktion av beskæftigelsen; Y er pengeindkomsten, der iflg. (4) er produktet af prisniveauet og produktionen. Endelig er beskæftigelsen, når p er givet, bestemt ved arbejdsefterspørgselsfunktionen (6) og pengelønnen (7). — Ligning (6) indebærer som nævnt en forudsætning om fuldkommen konkurrence i vareudbudet, eftersom den kan omformes til en betingelse om at prisniveauet er lig med grænseomkostningerne.

Betragtes M som konstant, betyder dette ifølge (2) at den samlede pengeindkomst Y holdes uændret uanset hvad der sker med nominallønnen. Man får da let — ved at finde p av (4) og indsætte dette udtryk i (6) —

$$w = Y \frac{1}{X} \frac{dX}{dN}.$$

¹⁾ Jfr. Lawrence R. Klein: *The Keynesian Revolution*, London 1950, p. 199 ff.

Hvis w stiger, må højresiden også stige, og dette kan, idet Y er konstant, kun ske ved at X falder; såvel $\frac{1}{X}$ som $\frac{dX}{dN}$ må da stige, og dette implicerer ifølge (6) stigende realløn.

En nominallønhævnning medfører altså i det klassiske system en stigning i reallønnen og en nedgang i beskæftigelsen når pengemængden holdes konstant. Reallønnen vil dog ikke stige proportionalt med pengelønnen, thi det ville betyde at prisniveauet skulle være konstant og at produktion og beskæftigelse således også skulle være uændret (idet jo pX er konstant), hvad der er uforeneligt med (6) når w er steget. Vi får altså en pris-løn-elasticitet der er mindre end 1. Hvorledes tilpasningen på arbejdsmarkedet tar sig ud i dette tilfælde, er vist på *fig. 1*.

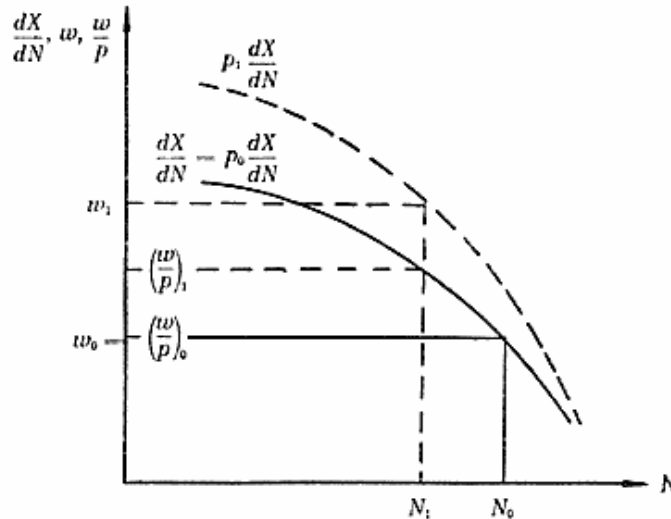

Fig. 1

Initialsituationen er karakteriseret ved beskæftigelsen N_0 og reallønnen $\left(\frac{w}{p}\right)_0$; sættes prisindekset $p_0 = 1$, blir reallønnen sammenfaldende med pengelønnen w_0 . Stiger pengelønnen nu til w_1 , vil beskæftigelsen gå ned til N_1 og reallønnen stige til $\left(\frac{w}{p}\right)_1$; kurven for arbejdets reale grænseproduktivitet (den fuldt optrukne kurve) blir naturligvis upåvirket, medens kurven for grænseproduktiviteten målt i pengeenheder rykker opad (den stiplede kurve) som følge av stigningen i prisniveauet.

En anden bankpolitik end den forudsatte vil imidlertid kunne gi et helt andet resultat. Hvis M følger med lønnen opad, kan systemets realstørrelser forblive uændrede medens p stiger i takt med w ; denne bankpolitik betyder jo at omkostningsstigningen kompenseres av en stigning i den monetære efterspørgsel. Når derimod M blev holdt konstant, betød det at arbejderne øgede købekraft efter lønstigningen blev vundet på bekostning av foretagernes.

B. *Det Keynes'ske system.* I det klassiske system virker pengelønforhøjelsen som en omkostningsforhøjelse der i sig selv tenderer at gøre en del af produktionen urentabel, og da en kompenserende forøgelse i den totale efterspørgsel er udelukket ved forudsætningen om konstant pengeindkomst, må beskæftigelsen gå ned. Her sætter Keynes' kritik ind¹⁾; spørgsmålet er jo netop om ikke en stigning i pengelønnen kan tænkes at omsætte sig i en forøget efterspørgsel målt i pengeenheder, således at den tendens til beskæftigelsesnedgang der hidrører fra omkostningssiden helt eller delvis neutraliseres over efterspørgselsiden²⁾.

Den Keynes'ske makromodel består af følgende relationer³⁾:

- (1) $S(r, X) = I(r, X)$
- (2) $M = L(r, Y)$
- (3) $M = \text{autonom}$
- (4) $Y = pX$
- (5) $X = \Phi(N)$
- (6) $\frac{dX}{dN} = \frac{w}{p}$
- (7) $w = \text{autonom.}$

Dette system adskiller sig fra det klassiske derved at den reale nationalindkomst indgår i opsparingsfunktionen og investeringsfunktionen⁴⁾, jfr. (1), medens til gengæld liquidity-preference-ligningen (2), hvori renten indgår, har erstattet kvantitetsligningen. Derimod godtar Keynes udtrykkeligt den klassiske arbejds efterspørgselsfunktion (6).

Tænker man sig nu at bankerne fører en sådan politik at renten holdes konstant — d. v. s. at M manipuleres sådan at det ækvivalerer en betingelse om konstant r — vil ligning (1) bestemme realindkomsten, d. v. s. produktionens omfang, uafhængigt af det absolutte lønniveau; ifølge (5) er derfor også beskæftigelsen og ifølge (6) reallønnen bestemt uafhængigt af nominallønnen. Der kommer m. a. o. ingen reperkussioner via beskæftigelsen. Mekanismen er den at bankerne imødekommer det større transaktionsbehov for penge som en stigning i den samlede monetære efterspørgsel kræver; herved kompenseres virkningerne på beskæftigelsen af omkostningsstigningen. Systemet reducerer sig da, fsv. angår vort problem, til kun at omfatte relationerne (5), (6) og (7) med tilføjelse af den yderligere relation: $X = \text{konstant}$ (jfr. ovenfor p. 17). *En lønstigning medfører altså inden-*

¹⁾ Jfr. J. M. Keynes: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London 1936, specielt kap. 19.

²⁾ Det kan i øvrigt her bli avgørende med hvilken relativ hastighed disse to modgående tendenser sætter sig igennem.

³⁾ Jfr. bl. a. Klein, l. c.

⁴⁾ Funktionerne S og I angir her som i det foregående den *reale* opsparing resp. investering.

for det Keynes'ske system en prisstigning i samme forhold, således at reallønnen lades uforandret, og arbejdernes lønpolitik er uden indflydelse på beskæftigelsen. Prisniveauets og reallønnens elasticiteter m. h. t. nominallønnen blir da henholdsvis 1 og 0. Tilfældet er vist på fig. 2; man ser hvorledes det skift der kommer i kurven for grænseproduktivitets pengeværdi netop »opvejer« forhøjelsen av nominallønnen.

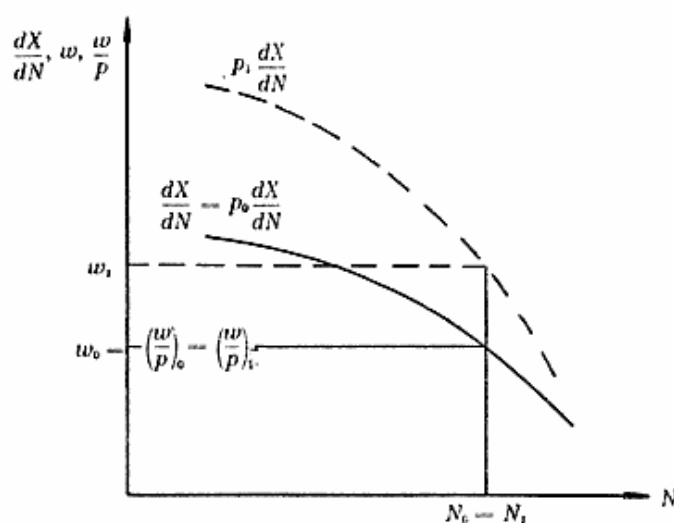

Fig. 2

Forudsætningen for denne konklusion er at renten holdes konstant. Hvis bankerne fører en anden politik, vil der, som det fremgår af systemet, komme reperkussioner via renten, investeringen og beskæftigelsen.

IV. Udvidelse av modellen.

Disse simple makromodeller er kun første tilnærmelser, grove og skematisk forsøg på at beskrive den økonomiske virkelighed. Med udgangspunkt i det simple Keynes-system — der synes at være en mere træffende model av virkeligheden end det klassiske for så vidt som forbrugets afhængighed av indtægten er empirisk særdeles velfunderet — skal der peges på nogle punkter hvor modeller kan tænkes udbygget for at gi et mere realistisk billede.

Fremgangsmåden vil være den at vi tar relationerne i modellen een for een og undersøger om de hviler på så specielle og restriktive forudsætninger at det ville være ønskeligt at formulere dem mere generelt, herunder også at inddrage yderligere variable i undersøgelsen. Derpå vil der blive gjort rede for hvilke konsekvenser dette får for prisniveauets elasticitet med hensyn til nominallønnen. (I den simple model ovenfor er pris-løn-elasticiteten, som vi har set, = 1).

A. Korttidsmodel for et lukket samfund.

1. Konsumtionsfunktionen, jfr. ligning (1).

(a) Keynes antog udtrykkeligt¹⁾ at *realkonsumtionen* og dermed også den reale opsparing er en funktion dels af renten, dels af *realindkomsten*; det samme gælder realinvesteringen.

Man kunne også tænke sig en konsumtionsfunktion der forbinder forbruget målt i penge med nominalindkomsten; således opererer Lawrence R. Klein med hvad han kalder »the most general form of the Keynesian system«, hvor realindkomsten (X) er erstattet med nominalindkomsten (Y) i opsparrings- og investeringsfunktionen²⁾.

Tænker man sig renten holdt konstant indenfor det system man da får — det sker ved at pengemængden holdes fast — bestemmer ligning (1) den totale pengeindkomst, der således er uafhængig af nominallønnens højde; man får da et system der er formelt helt identisk med det vi fik i det klassiske tilfælde, og pris-løn-elasticiteten blir mindre end 1.

Der er ikke tvivl om at en sådan pengeillusion gør sig gældende i konsumtionsfunktionen i hvert fald i det helt korte løb. Hvis prisniveauet forandrer sig medens nominalindtægterne holder sig uændrede, tar det tid før konsumenterne blir klare over at deres realindkomster har ændret sig og tilpasser deres løbende udgiftsdispositioner til det nye niveau. På længere sigt vil konsumenterne i højere grad tænke i reale kategorier eller i hvert fald ta vidtgående hensyn til forandringer i prisniveauet, men man kan næppe uden videre forudsætte fuld prishomogenitet undtagen i det lange løb³⁾.

(b) Den summariske konsumtionsfunktion der ligger til grund for ligning (1) i Keynes-modellen ovenfor kan ikke antages at være invariant over for ændringer i indkomstfordelingen. Vil man ta hensyn til dette forhold, kan man f. eks. gøre det ved at lade forbruget være en funktion af arbejdernes og den øvrige befolknings respektive andele av den reale nationalindkomst, således at ligning (1) antager formen:

$$S\left(r, \frac{wN}{p}, \frac{pX - wN}{p}\right) = I(r, X).$$

Dette vil dog ikke ændre resultatet; systemet kan fremdeles — forudsat konstant rente — løses for realstørrelserne, derunder $\frac{w}{p}$, uanset den højde løn-niveauet w tillægges ved (7). Beskæftigelsen og reallønnen er uændret, og der sker derfor ingen overføring af realindkomst mellem arbejderne og den

¹⁾ Jfr. Keynes, op.cit., p. 90 f. Keynes deflaterer blot med et lønindeks i stedet for med et pristal, men det gør ingen forskel i denne forbindelse.

²⁾ Jfr. Klein, l. c.

³⁾ En undersøgelse foretaget av Gelting synes nærmest at føre til at det er nominalstørrelserne der er avgørende; jfr. Jørgen Gelting: En undersøgelse af forbrugets afhængighed af indtægten, Århus 1942.

øvrigt del af befolkningen; det får således ingen betydning at arbejderne og ikke-arbejderne har forskellig marginal konsumtionstilbøjelighed. — En anden sag er at der sker en omfordeling af realindkomst fra de passive til de aktive kapitalister når w og p stiger, men om disse to grupper har forskellig marginal propensity to consume er svært at sige, og under alle omstændigheder er dette forhold sikkert uden større kvantitativ betydning.

2. Pengepolitikken og liquidity preference, jfr. ligningerne (2) og (3).

Stiger det absolutte løn- og prisniveau, vokser dermed pengeefterspørgselen (transaktionsbehovet for penge), og hvis banksystemet ikke imødekommer denne øgede efterspørgsel ved et forøget pengeudbud (M), må renten stige; dette sænker investeringen og dermed produktionen og beskæftigelsen¹⁾, jfr. (1), og når arbejdets grænseproduktivitet er en aftagende funktion af beskæftigelsen, bliver resultatet at der kommer nogen stigning i reallønnen såfremt pengeudbudet holdes konstant eller stiger mindre end hvad der er nødvendigt for at holde rentefoden uændret under det stigende løn- og prisniveau.

Resultatet af en lønstigning er således ikke bestemt før der er disponeret over systemets »bankpolitiske frihedsgrad«²⁾. Pengepolitikens mål kan jo f. eks. også være fastholdelse af prisniveauet, og i så fald blir resultatet åbenbart et helt andet end hvis renten blev holdt fast.

3. Produktionsfunktionen, jfr. ligning (5).

(a) At operere med en entydig teknologisk given sammenhæng mellem beskæftigelse og produktion er naturligvis en drastisk forenkling; såvel N som X er et kompleks af helt uensartede bestanddele, og sammensætningen af dette kompleks kan ikke antages at være invariant over for de ændringer en lønstigning medfører i de relative priser for de enkelte varer og produktionsfaktorer.

Trods dette kommer man næppe uden om den heroiske abstraktion der ligger i ligning (5). Den er nødvendig for at få en simpel model frem, og vi ser jo alligevel bort fra mulige forskydninger i de relative varepriser. — Dette er i øvrigt kun et enkelt eksempel på de aggregeringsproblemer der melder sig når man opererer med makro størrelser.

(b) Der kunne dog være tale om at indføre flere variable produktionsfaktorer end N . Denne udvidelse skal omtales nedenfor, da den har relation til arbejdsefterspørgselen.

¹⁾ Jfr. Keynes, op.cit., bl. a. p. 263.

²⁾ Dette er særlig fremhævet af Pigou, jfr. diskussionen med Keynes og Kaldor i *Economic Journal* 1937—38.

4. Arbejdsefterspørgsel og prisdannelse, jfr. ligning (6).

Arbejdsefterspørgselsfunktionen (6) er den centrale relation i systemet. Den er tillige en vareudbuds- eller prisdannelsesrelation. Pris-løn-elasticiteten beregnes af den efter at de andre variable er elimineret gennem systemets øvrige relationer (der i den simple Keynes-model gir til resultat at X og N og derfor også $\frac{dX}{dN}$ er uafhængige af w).

(a) En statisk arbejdsefterspørgselsfunktion tar ikke hensyn til at en stigning i pengelønnen kan fremkalde forventninger om yderligere lønstigninger — eller om tilbagefald til det oprindelige niveau — og derved påvirke resultatet. Disse virkninger er dog oftest af midlertidig natur og har næppe heller større betydning i et land som Danmark hvor lønnen avtales for længere tid ad gangen.

(b) Ligning (6) forudsætter fuldkommen konkurrence i vareudbudet eller i hvert fald en markedsform der giver samme resultat med hensyn til tilpasningen i produktionen; $\frac{w}{p} = \frac{dX}{dN}$ er jo ensbetydende med $p = \frac{d(wN)}{dX}$, d. v. s. pris = grænseomkostninger. Er der derimod ufuldkommen konkurrence, således at prisen blir en handlingsparameter for foretagerne, blir (6) erstattet av en prisfastsættelsesrelation der i almindelighed implicerer at prisen bliver højere end grænseomkostningerne, d. v. s. at reallønnen blir mindre end arbejdets grænseproduktivitet. Spørgsmålet er da hvilke konsekvenser dette får med hensyn til pris-løn-elasticiteten. Vi skal gennemgå nogle av de vigtigere typer av ufuldkommen konkurrence med henblik herpå¹⁾, idet vi iøvrigt fastholder ligningerne (1)–(5) i den simple model, der ved en passende pengepolitik (konstant rente) gir $X = \text{konstant}$ og $N = \text{konstant}$.

Hvis priserne fastsættes som *grænseomkostningerne plus et konstant procentvis tillæg*, vil dette ikke i sig selv kunne gøre pris-løn-elasticiteten forskellig fra 1; med en konstant faktor føjet til i ligning (6) kan det Keynes'ske system stadig løses for $\frac{w}{p}$ uanset w 's absolutte højde²⁾.

Samme resultat får man indenfor systemet hvis man i stedet for (6) forudsætter at priserne kalkuleres som *grænseomkostningerne med et procentvis tillæg der varierer med produktionsomfanget* (monopolgraden varierer); procenten ændres jo ikke når beskæftigelsen og produktionen — som her — holder sig uforandrede.

¹⁾ Jfr. Abram Bergson: Prices, Wages, and Income Theory, Econometrica 1942.

²⁾ Dette tilfælde kan man fx. få frem hvis man antar at foretagerne regner med at efterspørgsels-elasticiteten for produktet er en given konstant (η); profitmaksimering gir her

$$p \left(1 + \frac{1}{\eta} \right) = \frac{w}{dX/dN}$$

Ej heller påvirker det resultatet hvis driftsherrerne fastsætter priserne på grundlag af de *gennemsnitlige variable omkostninger med et procentvis tillæg* (konstant eller varierende med produktionens omfang). Man får her i stedet for ligning (6):

$$p = k(X) \cdot \frac{N}{X} w \quad \text{eller specielt} \quad p = k \cdot \frac{N}{X} w,$$

hvor $k(X)$ — der specielt kan være lig en konstant k — er forholdet mellem pris og variable omkostninger. Pris-løn-elasticiteten bliver her stadig $= 1$.

I det ekstreme tilfælde af fuldkommen *prisstivhed*, hvor priserne er upåvirket af såvel produktionsomfanget som lønhøjden, må ligning (6) erstattes med betingelsen

$$p = \text{konstant},$$

der sammen med (7) gir en pris-løn-elasticitet på nul, således at real-lønnen stiger proportionalt med pengelønnen; de øvrige variable påvirkes ikke.

I mange tilfælde vil priserne blive sat lig med de *totale gennemsnitsomkostninger med et procentvis tillæg* (konstant eller varierende med X), således at (6) må erstattes med relationen

$$p = k(X) \cdot \left(\frac{N}{X} w + \frac{F}{X} \right) \quad \text{eller specielt} \quad p = k \cdot \left(\frac{N}{X} w + \frac{F}{X} \right),$$

hvor F er de faste omkostninger. Her bliver $e_{p,w} < 1$; i det specielle tilfælde at $k = 1$ (*full-cost-princippet*, når F indeholder sædvanemæssig forrentning af den faste kapital) blir den lig med lønnens andel av nationalindkomsten $\left(\frac{wN}{pX} \right)$.

I virkeligheden forekommer alle disse forskellige prisdannelsestyper — fuldkommen konkurrence og forskellige former for ufuldkommen konkurrence — side om side, og man må derfor vente at prisniveauets elasticitet m. h. t. nominallønnen i virkeligheden blir lidt mindre end 1 som følge av at der ikke hersker fri konkurrence overalt, selv om der ikke var andre forhold der fik resultatet til at avvige fra hvad der blev i det simple Keynes'ske tilfælde.

Det vil fremgå av de prisfastsættelsesligninger der er opereret med ovenfor, at arbejdernes realløn under ufuldkommen konkurrence i almindelighed blir mindre end arbejdets fysiske grænseproduktivitet. Til gengæld har arbejderne her i visse tilfælde — modsat forholdet under fuldkommen konkurrence — mulighed for at forbedre reallønnen ved at sætte pengelønnen op, således at de ved selv at handle monopolistisk kan værgе sig mod foretagernes monopolistiske nedpresning av reallønnen via høje priser.

(c) Hidtil har vi forudsat at de variable omkostninger kun består af arbejdsløn, ud fra det synspunkt at materialer o. lign. ved aggregering forsvinder som selvstændige produktionsfaktorer således at den samlede nationalindtægt opløser sig i avlønning til de 2 primære produktionsfaktorer: arbejdskraft og realkapital (hvilken sidste er forudsat konstant).

Dette synspunkt lader sig naturligvis forsvare, men hvis man vil undersøge virkningerne af en almindelig lønstigning, vil det dog være hensigtsmæssigt at ta hensyn til at en »generel« lønstigning der gennemføres af fagforeningerne i praksis aldrig vil omfatte al arbejdskraft, i hvert fald ikke i det korte løb. Den vil f. eks. ikke umiddelbart omfatte tilregnet arbejdsløn til foretagere og deres medhjælpende familjemedlemmer — dette får navnlig betydning med hensyn til landbruget — ligesom f. eks. funktionærstandens indtægter kun delvis vil blive berørt. — Dette betyder at vi må regne med flere variable produktionsfaktorer end den arbejdskraft der omfattes af lønstigningen (N).

Endvidere må man i et åbent samfund regne med importen som en yderligere produktionsfaktor, ligesom indirekte skatter i formel henseende må regnes som en særlig faktoravlønning; jfr. nærmere nedenfor.

Indfører vi en yderligere variabel produktionsfaktor ved siden af arbejdskraften, må modellen udvides med en efterspørgsels- og en udbudsrelation for denne anden faktor; antar vi — hvad der i mange tilfælde kan være berettiget — at faktorens tekniske produktionskoefficient (a) er fast og at dens pris er en given konstant q , får vi

$$(8) \quad v = a \cdot X \quad \text{og} \quad (9) \quad q = \bar{q}$$

hvor v og q er faktorens mængde og pris. Samtidig blir (6) af formen

$$p = w \cdot \frac{dN}{dX} + q \cdot a^2,$$

dvs. der kommer et konstant led ind i prisen, således at reallønnen blir mindre end arbejdets grænseproduktivitet, og pris-løn-elasticiteten blir mindre end 1, nemlig

$$e_{p,w} = \frac{w}{p} \cdot \frac{dN}{dX},$$

dvs. lønnens andel i grænseomkostningerne, eller om man vil lønandelen i prisen ved en marginal udvidelse af produktionen (den marginale lønkvote).²⁾

¹⁾ Fås ved maksimering av profitten $pX - wN - qv$ — faste omkostninger.

²⁾ Hvis de to produktionsfaktorer N og v stod i substitutionsforhold til hinanden, ville samme givne lønstigning alt andet lige medføre en mindre prisstigning end hvis v var en limitational faktor med fast teknisk koefficient; thi man ville da kunne undgå en del av prisstigningen ved at bruge mindre av den dyre faktor (dvs. beskæftigelsen ville gå tilbage) og mere av den relativt billigere, under opretholdelse av det hidtidige produktionsomfang.

(d) Endelig kan der være grund til at nævne at det prisniveau der har interesse for arbejderne (leveomkostningerne) ikke nødvendigvis behøver bevæge sig parallelt med prisniveauet for samtlige de varer der produceres af lønmodtagerne. Det er tilstrækkeligt at nævne en vigtig post som huslejen, der altid har været trægt bevægelig også under normale forhold.

B. Et åbent samfund med offentlige finanser.

Når man opererer med et åbent samfund, må forudsætningen om arbejdskraften som eneste variable produktionsfaktor opgives, idet importen kommer med ind i billedet. Dette betyder som ovenfor berørt at arbejderne får større muligheder for at forbedre reallønnen, idet den marginale lønkvote blir mindre i et åbent end i et lukket samfund, alt andet iøvrigt lige. Der sker det at en del af prisstigningen eksporteres og derved undgår at påvirke den indenlandske realløn.

Imidlertid blir resultatet en forringelse av betalingsbalancen. Dette vil i almindelighed blive søgt modvirket ved økonomisk-politiske indgreb der begrænser importen og stimulerer eksporten (devaluering, importregulering, finanspolitiske indgreb etc.). I så fald forsvinder arbejdernes reale fordel ved pengelønstigningen helt eller delvis, men noget bestemt om resultatet kan ikke siges uden at det er præciseret nærmere hvilken økonomisk politik der føres.

Endelig kan man indføre de offentlige finanser i billedet. Resultatet vil atter her være totalt afhængigt av forudsætningerne, av de finanspolitiske målsætninger. Her skal kun nævnes at indirekte skatter der opkræves med et bestemt beløb pr. produceret enhed (specifikke forbrugsavgifter) indtar samme formelle stilling i modellen ovenfor som avlønning til produktionsfaktorer der har faste tekniske koefficienter (jfr. ovenfor); når der således kommer et konstant led ind i grænseomkostningerne, gør det pris-løn-elasticiteten < 1 . Dette er derimod ikke tilfældet med en skat som beregnes med en bestemt procent av prisen (værdiavgift); en sådan avgift hindrer ikke proportionalitet mellem pris og grænseomkostninger, dvs. mellem pris og løn.

C. Konklusioner.

Resultatet av ovenstående blir at en række forhold — specielt ufuldkommen konkurrence og den omstændighed at de variable omkostninger indeholder bestanddele som ikke varierer med lønnen — hver for sig gir anledning til at pris-løn-elasticiteten blir mindre end 1. Iøvrigt vil en fuldstændig behandling forudsætte at samtlige de modifikationer av den simple model vi gik ud fra blir behandlet under eet i et simultant ligningssystem.

Hvad der sker, avhænger ellers helt av den økonomiske politik der føres; den fuldstændige model måtte derfor ha et tilstrækkeligt antal frihedsgrader

til at man kunne operere med et antal relevante kombinationer av økonomisk-politiske indgreb.

Disse betragtninger gælder hovedsagelig det korte løb. I det længere løb må man vente en større elasticitet i prisniveauet m. h. t. pengelønnen, idet de omkostningselementer som ikke direkte var berørt av den oprindelige lønstigning efterhånden vil følge med opefter indtil den sociale »ligevægt« er genoprettet¹⁾.

V. Numeriske målinger av pris-løn-elasticiteten.

A. Den marginale lønkvote.

Man må herefter vente at prisniveauets korttidselasticitet m. h. t. nominal-lønnen ligger væsentligt under 1, men den nærmere værdi vil iøvrigt afhænge av hvor omfattende den kreds av lønmodtagere er som berøres av lønstigningen.

En vis vejledning kan man som omtalt finde i størrelsen av den marginale lønkvote. Der foreligger ikke beregninger over hvor stor en andel lønnen må antages at udgøre av grænseomkostningerne, men det må antages at den marginale lønkvote er lidt større end den gennemsnitlige, hvorom der foreligger oplysninger²⁾. Iflg. Statistisk Departements opgørelse³⁾ har lønnens andel av bruttofaktorindkomsten i de senere år været henved 45 pct., et tal som principielt indbefatter lønninger av enhver art undtagen tilregnet arbejds-løn for selvstændiges og familjemedlemmers arbejde i egen virksomhed. Den marginale kvote blir da noget større, men til gengæld må der tages hensyn til at lønnens andel i den samlede produktionsværdi er noget mindre end lønkvoten i bruttofaktorindkomsten, idet produktionsværdien også indeholder avlønning til udenlandske faktorer (importerede rå- og hjælpestoffer) som medvirker ved produktionen og hvis priser også indgår i det indenlandske prisniveau. Alt i alt må man herefter for det korte løb antage at *den marginale lønkvote og dermed pris-løn-elasticiteten ligger omkring 0.5.*

B. Økonometriske modeller.

Det kan ha interesse at sammenligne dette resultat, der er udledt under meget simple forudsætninger, med de resultater man kan komme til på

¹⁾ Jfr. Kjeld Philip: De strukturelle ændringer på arbejdsmarkedet og lønniveauets mobilitet (i »Axel Nielsen til minde«, Kbhvn. 1951), og J. Tinbergen: The Significance of Wage Policy for Employment (i »International Economic Papers«, No. 1, London 1951).

²⁾ Den marginale lønkvote er lig med den gennemsnitlige lønkvote divideret med produktionens elasticitet m. h. t. beskæftigelsen, hvilken elasticitet i praksis kan antages at være lidt mindre end 1, jfr. det avtagende udbyttes lov:

$$\frac{w}{p} \frac{dN}{dX} = \frac{w}{p} \frac{N}{X} \frac{dN}{dX} \frac{X}{N} = \left(\frac{w}{p} \frac{N}{X} \right) : \left(\frac{dX}{dN} \frac{N}{X} \right) > \frac{w}{p} \frac{N}{X}.$$

³⁾ Jfr. Statistiske Efterretninger 1952, p. 383 ff.

grundlag av et par økonometriske makromodeller der tar simultant hensyn til en række av de reperkussioner som kan tænkes at ha indflydelse på størrelsen av pris-løn-elasticiteten.

1. Tinbergen's hollandske decisionsmodel.

Tinbergen har opstillet en model for den hollandske økonomi i 1949 med det formål at beregne korttidsvirkningerne på betalingsbalancen og beskæftigelsen av løn-, pris- og finanspolitiske indgreb¹⁾. Koefficienterne i systemet er målt statistisk ved regressionsundersøgelser for mellemkrigstiden²⁾. Efter elimination av et antal definitions-mæssige relationer består modellen av 3 relationer i 4 variable: det reale nationalprodukt (der for mindre variationer antages proportionalt med beskæftigelsen), betalingsbalancens deficit, priseniveauet og pengelønnen, og modellen tillader således autonom variation av pengelønnen. Man finder da indenfor denne model at *priseniveauets elasticitet m. h. t. lønniveauet indenfor modellen blir 0.29*, dvs. tilnærmelsesvis lig med den marginale lønkvote, som Tinbergen anslår til 0.3³⁾, — et lavere tal end det vi er kommet til ovenfor.

Dette forudsætter imidlertid at underskudet på betalingsbalancen får lov at vokse. Den stigning der kommer i reallønnen indenfor modellen medfører via en stigning i arbejderne forbrug et væsentligt øget pres på betalingsbalancen — en 10 pct.'s pengelønforhøjelse vil hæve reallønnen med 7 pct., sænke beskæftigelsen med 1 pct. og forøge betalingsbalancens deficit med hele 25 pct. — og det er næppe realistisk at antage at dette vil blive tolereret. Lægger man da det yderligere bånd på de variable at underskudet på betalingsbalancen ikke må vokse trods lønforhøjelsen — man må da indføre en ny variabel (politisk parameter) i systemet, repræsenterende finanspolitiske indgreb til begrænsning av forbruget, når man skal bevare den frihedsgrad der tillader os at variere på lønniveauet — får man en lidt lavere pris-løn-elasticitet, nemlig 0.26; dette skyldes at beskæftigelsen falder noget mere end før, således at de dyrest arbejdende virksomheder på grænsen falder fra og stigningen i priseniveauet derved begrænses.

Ligevægt på betalingsbalancen er imidlertid ikke det eneste bånd som den økonomiske politik kan lægge på modellens variable. Jo flere bånd (»målsætningsbindinger«) man lægger på systemet, des flere politiske parametre (skattesatser etc.) må man indføre. Man får da en »decisionsmodel«, der muliggør en nøjere specifikation av det økonomisk-politiske miljø inden-

¹⁾ Jfr. J. Tinbergen: *Econometrics*, London 1951, kap. 8.

²⁾ Der opereres med 6 alternative sæt av koefficienter, men vi holder os her til det sæt som angives bedst at repræsentere den hollandske økonomis »year-to-year reactions«.

³⁾ Hvis man tar hensyn til at mange foretagere kalkulerer deres profitmargin som en procentvis tillæg til de direkte omkostninger (specielt arbejdslønnen), kommer man op på 0.46, jfr. Tinbergen: *op.cit.*

for hvilket man undersøger virkningerne av en partiel variation i en enkelt størrelse (her pengelønnen). Uden en sådan specifikation — den være sig underforstået eller udtrykt explicite — er problemet ikke determineret¹⁾.

2. *Leontief's input-output-model.*

Av en ganske anden karakter er de input-output-modeller som *Leontief* har opstillet for U.S.A.²⁾. Vi skal ikke her komme ind på hvordan de er bygget op, men skal blot nævne at de er baseret på ret specielle produktions-teoretiske forudsætninger, idet teknisk substitution mellem produktions-faktorerne er udelukket (faste tekniske koefficienter). I en input-output-model³⁾ hvis koefficienter er bestemt ved empiriske undersøgelser for U.S.A. før krigen har *Leontief* beregnet *en pris-løn-elasticitet på 0.37* under forudsætning av at profitten pr. produceret enhed holder sig konstant; stiger profitten proportionalt med pengelønnen, blir elasticiteten *0.63*.

C. *Historisk-statistiske undersøgelser.*

Det ville nu være interessant at se om de historiske tidsrækker der foreligger bekræfter disse resultater. I tidens løb er der foretaget et stort antal historisk-statistiske undersøgelser over sammenhængen mellem pengeløn og prisniveau⁴⁾. Imidlertid kan spørgsmålet om hvordan autonome forandringer i nominallønnen har virket på prisniveauet næppe besvares alene ud fra en betragtning av tidsrækker for disse størrelser gennem de skiftende konjunkturfaser, eftersom det i almindelighed ikke er muligt statistisk at skelne mellem autonome lønforandringer, der er resultater av fagforeningernes aktive lønpolitik, og afledede lønændringer der skyldes fluktuationer i den effektive efterspørgsel og dermed i arbejds efterspørgselen⁵⁾. Denne indvending rammer også korrelationsundersøgelser hvor man på grundlag av foreliggende tidsrækker søger at forklare prisniveauets bevægelser bl. a. med forandringer i pengelønnen⁶⁾. Der kan ikke en gang drages nogen definitive konklusioner ud fra de eksempler man kender fra en række

¹⁾ Dette er blot en generalisering av hvad *Pigou* har fremhævet specielt m. h. t. bankpolitikken, jfr. ovenfor.

²⁾ Jfr. *Wassily Leontief: The Structure of American Economy 1919—1929*, Cambridge (Mass.) 1941.

³⁾ Jfr. *Wassily Leontief: Wages, Profits, and Prices*, *Quarterly Journal of Economics* Vol. LXI (1946/47).

⁴⁾ En hel del av litteraturen herom er refereret i *International Labour Office: Wages, (a) General Report*, Genève 1948.

⁵⁾ Jfr. *International Labour Office*, op.cit., p. 117 f. — Diskussionen i *Economic Journal* 1938–39 mellem *Keynes*, *Dunlop*, *Tarshis* m. fl. om nominallønnen og reallønnen relative bevægelser refererede sig til afledede lønforandringer hidrørende fra efterspørgselssiden, altså et helt andet problem end det vi behandler her.

⁶⁾ En sådan undersøgelse er bl. a. foretaget av *Jørgen Pedersen*, jfr. *Jørgen Pedersen: Vekselkursernes Indflydelse paa Leveomkostninger, Indtægt og Produktion*, Århus 1940.

lande — navnlig Frankrig og U.S.A. — i 30'erne hvor man søgte at stimulere beskæftigelsen gennem en aktiv lønhævningspolitik; tilsyneladende skulle betingelserne her være gunstige — jfr. naturvidenskabernes kontrollerede eksperimenter hvor kun en enkelt eller nogle få uafhængige variable blir varieret ad gangen — men virkningerne av lønpolitikken har bl. a. været vanskelige at skille ud fra virkningerne av de mange andre økonomisk-politiske indgreb som blev foretaget på samme tid¹).

VI. *Pristalsregulering.*

Hidtil har der alene været tale om de umiddelbare virkninger på prisniveauet — og dermed på reallønnen — av en autonom engangs-forhøjelse av nominallønnen, medens vi har set bort fra at den resulterende prisstigning kan gi anledning til en lønstigning som igen hæver prisniveauet osv. osv. Som Dunlop²) træffende har fremhævet, er den pengeillusion som Keynes tillagde arbejderne ikke andet end en ganske almindelig diskontinuitet, der følger av at lønnen nu engang avtales i pengeenheder og at overenskomsterne indgås for længere tidsrum ad gangen. Den sidste menneskealders ustabile prisforhold har yderligere lært arbejderne at tænke i realstørrelser også indenfor overenskomstperioderne, og lønnens reale købekraft søges da opretholdt ved hjælp av pristalsregulering. Da dette er særdeles realistisk under de nuværende forhold, skal det antydes hvordan pristalsreguleringen kan indbygges i modellen.

Vi tænker os at vi som hidtil har en model der efter elimination av de øvrige variable gir os prisniveauet som funktion av nominallønnen:

$$(1) \quad p = f(w),$$

og fagforeningernes forsøg på gennem pristalsregulering at diktere eller avtale en bestemt realløn kan udtrykkes ved en betingelse om at reallønnen er autonomt fastsat:

$$(2) \quad \frac{w}{p} = \text{autonom}$$

(medens vi uden pristalsregulering havde $w = \text{autonom}$). Disse 2 statiske relationer er imidlertid ikke altid forenelige — jfr. at (1) kan tænkes at udtrykke en proportionalitet mellem w og p — og det blir da nødvendigt at dynamisere systemet. Dette er også av andre grunde påkrævet, eftersom selve den hastighed hvormed tilpasningsprocessen foregår er av største interesse.

¹) En ret udførlig gennemgang findes i International Labour Office, op.cit.

²) Jfr. J. T. Dunlop: The Demand and Supply Functions for Labor, Am.Ec.Rev. (Papers and Proceedings) 1948.

For simpelheds skyld antar vi fremdeles at en pengelønstigning umiddelbart — uden noget time-lag — medfører en vis stigning i prisniveauet:

$$(1a) \quad p_t = f(w_t),$$

og vi antar dernæst at arbejderne med faste mellemrum på 1 tidsenhed (f. eks. hvert halve år) automatisk får reguleret pengelønnen opad i samme forhold hvori prisniveauet er steget siden sidste regulering; det gir en relation av formen

$$(2a) \quad \frac{w_{t+2}}{w_{t+1}} = \frac{p_{t+1}}{p_t}.$$

Disse 2 ligninger gir tilsammen:

$$(3) \quad \frac{w_{t+2}}{w_{t+1}} = \frac{f(w_{t+1})}{f(w_t)},$$

der bestemmer et forløb i w når der er givet 2 initialbetingelser, f. eks.

$$(4) \quad w_0 = 1$$

$$(5) \quad w_1 = 1 + \theta,$$

hvor θ er en brøk der angir den oprindelige autonome lønforhøjelse. Hvorledes det går med prisniveauet, fremgår derpå av (1a).

Når formen på (1a) er specificeret, kan man beregne forløbet ud fra givne initialbetingelser (given θ).

Antar vi f. eks. at (1a) er en *lineær* funktion:

$$p_t = aw_t + b,$$

eller hvis vi normaliserer ved at sætte $p_0 = w_0 = 1$:

$$p_t = (1-b)w_t + b,$$

kan det vises¹⁾ at betingelsen for konvergens er at

$$(1 - b)(1 + \theta) < 1,$$

dvs. at lønandelen efter den første forhøjelse stadig er mindre end den oprindelige pris. Er denne betingelse opfyldt, får man for $t \rightarrow \infty$:

¹⁾ Beviset givet av Arne Jensen. Jfr. iøvrigt F. Zeuthen: Arbejds løn og Arbejds mængde, Kbhvn. 1953, p. 85 f.

$$w_t \rightarrow \frac{b(1 + \theta)}{1 - (1 - b)(1 + \theta)}$$

$$p_t \rightarrow \frac{b}{1 - (1 - b)(1 + \theta)}$$

$$\frac{w_t}{p_t} \rightarrow (1 + \theta);$$

for pris-løn-elasticiteten (e), der er elasticiteten af funktionen (1a), får man

$$e \rightarrow (1 - b)(1 + \theta) < 1.$$

For moderate lønforhøjelser vil betingelsen for konvergens normalt være opfyldt. Hvis vi f. eks. antar at den marginale lønkvote og dermed pris-løn-elasticiteten i udgangssituationen er 0.5, dvs. $(1 - b) = 0.5$, og vi ser på en 10 pct.'s autonom lønstigning, dvs. $(1 + \theta) = 1.10$, ser forløbet — beregnet ved rekursion ud fra initialbetingelserne — således ud:

	$t = 0$	$t = 1$	$t = 2$	$t = 3$	$t = 4$	$t = \infty$
$w_t =$	1.00	1.10	1.16	1.19	1.20	1.22
$p_t =$	1.00	1.05	1.08	1.09	1.10	1.11
$\frac{w_t}{p_t} =$	1.00	1.05	1.07	1.09	1.09	1.10

Kun hvis $(1 - b)(1 + \theta) \geq 1$, får vi en skrue uden ende (w_t og $p_t \rightarrow \infty$) forudsat at processen får lov til at fortsætte uhindret; i dette tilfælde vil pris-løn-elasticiteten gå mod 1 under forløbet.

Hvis vi i stedet antar at (1a) har en sådan form at *pris-løn-elasticiteten er konstant* — (1a) blir da lineær i logaritmerne — har vi

$$p_t = aw_t^e$$

eller normaliseret

$$p_t = w_t^e;$$

her er betingelsen for konvergens naturligvis at pris-løn-elasticiteten er mindre end 1, og er dette tilfældet, får man for $t \rightarrow \infty$:

$$w_t \rightarrow (1 + \theta)^{\frac{1}{1-\epsilon}}$$

$$p_t \rightarrow (1 + \theta)^{\frac{\epsilon}{1-\epsilon}}$$

$$\frac{w_t}{p_t} \rightarrow (1 + \theta).$$

For $\theta = 0.5$ og $(1 + \theta) = 1.10$ ser forløbet således ud:

	$t = 0$	$t = 1$	$t = 2$	$t = 3$	$t = 4$	$t = \infty$
$w_t =$	1.00	1.10	1.16	1.18	1.20	1.21
$p_t =$	1.00	1.05	1.08	1.09	1.09	1.10
$\frac{w_t}{p_t} =$	1.00	1.05	1.07	1.08	1.10	1.10

Man får altså omtrent den samme udvikling som ovenfor; når der er tale om beskedne initiale lønstigninger (θ lille), gør det ikke nogen større forskel om man forudsætter konstant elasticitet eller lader elasticiteten vokse fra $(1 - b)$ til $(1 - b)(1 + \theta)$ under forløbet.

I begge tilfælde ser man hvordan pristalsreguleringen gør det muligt at arbejderne i længden opnår en reallønstigning der procentvis svarer til den oprindelige forhøjelse af pengelønnen. I begge eksempler er den fulde reale gevinst i det væsentlige opnået allerede efter 3 perioders forløb, og den inflationsbevægelse der sættes i gang vil altså relativt hurtigt falde til ro. Jo større den initiale lønforhøjelse og pris-løn-elasticiteten er, des højere blir naturligvis det niveau som priser og lønninger vil konvergere imod; i eksemplerne ovenfor får man en prisstigning på kun 10 pct., men hvis f. eks. θ var så stor som 0.7, ville en 10 pct.'s reallønforbedring i denne model medføre at priserne steg med 25—30 pct.

Forudsætningen for at arbejderne virkelig kan opnå denne gevinst er imidlertid at processen ikke blir afbrudt ved afskaffelse af pristalsreguleringen, og at de øvrige omkostningselementer der indgår i priserne holder sig uforandrede under processen. Den sidste forudsætning holder næppe stik i virkeligheden; der er en voksende tendens til at alle samfundsgrupper vil ha deres indkomster pristalsreguleret¹⁾, og i samme grad som dette sker, mindskes naturligvis arbejderne muligheder for at få real fordel av pengelønforhøjelser. Set i relation til vor model sker der det at prisniveauet stiger raskere end hvad der følger av stigningen i pengelønnen; selv om arbejderne

¹⁾ Jfr. Kjeld Philip, op.cit., p. 154.

stadig får kompensation for disse prisstigninger ved de følgende lønreguleringer, betyder de fortsatte »udefrakommende« prisstigninger at de andre samfundsgrupper stadig hindrer arbejderne i at få det forspring frem for prisudviklingen som skulle sikre dem en reallønforbedring. Den stigning i reallønnen som var formålet med pengelønforhøjelsen blir på den måde stadig skudt længere ud i fremtiden.